

**TWORZENIE
LOKALNYCH FORM
OCHRONY PRZYRODY**

SPIS TREŚCI

MATERIAŁY KONFERENCYJNE**Ewa Gacka-Grzesikiewicz**

Podstawy prawne i perspektywy ochrony przyrody w Polsce 7

Mariusz KistowskiOchrona przyrody w polskich strategiach rozwoju regionalnego i lokalnego
- między chęciami a przymusem 15**Maria Modzelewska**

Przyroda w planach zagospodarowania przestrzennego 31

Krzysztof Kus

Wybrane zagadnienia ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 października 1991 r. 41

Andrzej Kepel

Prawodawstwo Unii Europejskiej w zakresie ochrony przyrody - Dyrektywy: Ptasia i Siedliskowa 49

Szymon CiapałaInwentaryzacja i waloryzacja przyrodnicza jako podstawa projektowania
form ochrony przyrody 55**Joanna Zalewska-Gałosz**

Inwentaryzacja botaniczna 63

Przemysław Wylegała

Strefowa ochrona zwierząt. Rozpoznawanie i wykrywanie w terenie gatunków strefowych 67

Bożena WójcikProgramy rolnośrodowiskowe czyli ochrona walorów przyrodniczych i krajobrazowych
na terenach wiejskich poprzez projekty realizowane przez rolników 71**Stanisław Alwasiak**

Gdzie i jak szukać informacji o programach pomocowych 77

JAK CHRONIĆ? PORADNIK LOKALNEJ OCHRONY PRZYRODY

Jak chronić? Ochrona naturalnych i półnaturalnych ekosystemów lądowych 83

Ogólne reguły 83

Warunki trwałości ekosystemów 83

Przekształcenia siedlisk jako zagrożenie dla ekosystemów 84

Trwałość ekosystemów naturalnych w warunkach nieingerencji 85

Jak chronić? Ogólne zasady ochrony ekosystemów zdeterminowanych przez wodę 85

Jak chronić? Zasady ochrony wybranych typów ekosystemów 86

Las 86

Łąki, murawy, pastwiska, solniska 88

Ekosystemy upraw 91

Torfowiska 92

Jeziora 92

Rzeki i strumienie 93

Jak chronić? Renaturalizacja ekosystemów 94

Zasady ogólne. Renaturalizacyjne siły przyrody 94

Renaturalizacja w wybranych typach ekosystemów 95

Las (i inne ekosystemy lądowe) 95

Torfowiska 99

Jeziora 100

Rzeki i strumienie 101

Jak chronić? Kształtowanie i ochrona struktury krajobrazu 102

Jak chronić? Zabezpieczenie przebiegu spontanicznych procesów przyrodniczych 104

Jak chronić? Ochrona lokalnej swoistości przyrody 105

Synantropizacja jako proces zacierający swoistość przyrody 105

Zapobieganie synantropizacji fitocenoz leśnych 105

Zapobieganie synantropizacji innych układów przyrodniczych 106

ochrona przyrody w polskich strategiach rozwoju regionalnego i lokalnego – między chęciami a przymusem

Mariusz Kistowski,
Uniwersytet Gdański, Polski Klub Ekologiczny,
geomk@univ.gda.pl

1. Wstęp

Jednym z celów rozwoju kraju, na wszystkich szczeblach zarządzania państwem, ustanowionym Konstytucją i innymi przepisami prawnymi, jest zachowanie wartości środowiska przyrodniczego z uwzględnieniem potrzeb przyszłych pokoleń, a także utrzymanie i kształtowanie ładu przestrzennego. Polityka prowadząca do rozwoju kraju, biorąca pod uwagę, przynajmniej teoretycznie, w/w cele, definiowana jest w sporządzanych powszechnie od kilku lat strategiach rozwoju różnych sektorów na poziomie całego państwa oraz w strategiach rozwoju społeczno-gospodarczego województw, powiatów i gmin. Pomimo, że położenie w tych opracowaniach nacisku na kwestie gospodarcze i społeczne, z pozoru pozwala ich autorom na ograniczone uwzględnianie zagadnień dotyczących ochrony środowiska, przy dokładniejszej analizie uwarunkowań rozwoju okazuje się, że podtrzymanie lub poprawa jakości środowiska, ciągłości przestrzennej przyrody oraz jej funkcjonowania w czasie, stanowią jeden z podstawowych warunków trwałego rozwoju gospodarczego regionów oraz podniesienia bądź utrzymania jakości życia społeczności regionalnych i lokalnych. Z tego względu problematyka ochrony środowiska, a w tym ochrony przyrody, rozumianej jako ochrona, kształtowanie i odtwarzanie różnorodności krajobrazowej i biologicznej, na poziomie gatunkowym, ekosystemowym i krajobrazowym, oraz zapewnienie organizmom żywym dostępu do właściwych dla nich warunków abiotycznych (siedlisk), powinna znaleźć właściwe sobie, istotne miejsce w dokumentach strategicznych.

Rzecz jasna - ze względu na różne kompetencje samorządów szczebla wojewódzkiego, powiatowego i gminnego - stopień szczegółowości i zakres problemowy uwzględnionych w strategiach zagadnień odnoszących się do ochrony przyrody,

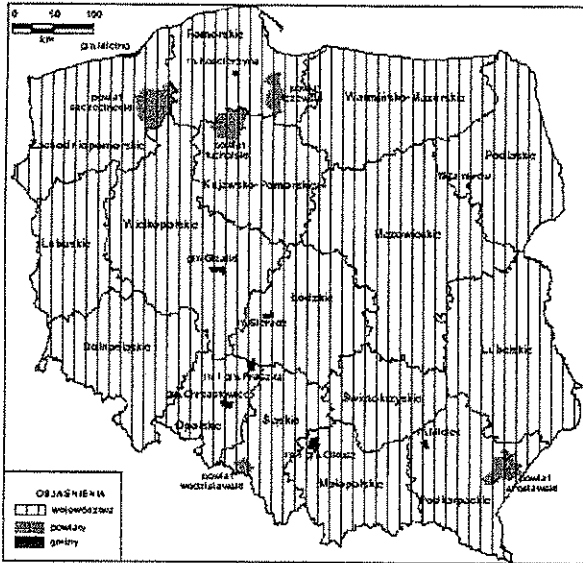
powinien być zróżnicowany. Ponieważ strategie rozwoju regionów są dokumentami z reguły złożonymi z kilku części, a proces ich sporządzenia jest wieloetapowy, w trakcie oceny stopnia uwzględnienia problematyki ochrony przyrody w strategiach, będącej głównym przedmiotem niniejszego opracowania, odrębnie analizowano takie elementy strategii jak:

- diagnoza stanu regionu oraz synteza uwarunkowań rozwoju regionu, sporządzana z reguły w postaci tzw. analizy SWOT,¹
- misja i wizja regionu (pożądany stan regionu po okresie objętym ustaleniami strategii),
- wskazania strategiczne (cele i zadania), stanowiące zasadniczą część dokumentu strategii.

Z punktu widzenia przedmiotu niniejszego opracowania, istotny wydaje się także stopień uspołecznienia procesu opracowania strategii, a szczególnie uczestnictwo w nim specjalistów i działaczy społecznych zajmujących się ochroną przyrody. Ocena tego aspektu była jednak możliwa tylko w przypadku niektórych strategii opracowanych na szczeblu powiatowym i gminnym, gdyż często brak jest informacji na temat składu zespołu przygotowującego dokument.

Przeprowadzona ocena obejmowała 30 dokumentów strategii, wszystkie wykonane dla województw (16) oraz pięć dla powiatów i dziewięć dla gmin (w tym cztery dla miast, dwie dla gmin miejsko-wiejskich oraz trzy dla gmin wiejskich) (ryc.1). Wybrane losowo gminy i powiaty (ze strategiami dostępnymi na stronach internetowych) wykazują znaczne zróżnicowanie zarówno pod względem lokalizacji, jak i rozwoju społeczno-gospodarczego oraz warunków przyrodniczych, dlatego też próbę tę można uznać za względnie reprezentatywną dla całego kraju, chociaż z pewnością, dla

sformułowania bardziej wiążących wniosków, należałoby przebadać większą liczbę strategii gminnych i powiatowych. Wyniki oceny strategii wojewódzkich stanowią część większej pracy przygotowywanej przez autora, dotyczącej eko-innowacyjności strategii regionalnych w Polsce.

Ryc. 1. Lokalizacja regionów, których strategie rozwoju oceniono w opracowaniu

Ze względu na pewne różnice w podejściu metodycznym, a przede wszystkim zróżnicowaną szczegółowość ustaleń strategii, oceny dokonano odrębnie dla dokumentów wojewódzkich oraz powiatowych i gminnych.

2. Problematyka ochrony przyrody w strategiach rozwoju województw

Strategie rozwoju województw zostały opracowane i przyjęte przez sejmiki wojewódzkie w latach 1999 - 2001. Wyznaczają one kierunki rozwoju regionów, najczęściej w perspektywie średnioterminowej (do 2006-8 roku) lub długookresowej (do 2010-15 roku).

Wydaje się, że środowisko przyrodnicze Polski i stopień jego ochrony, powinny być postrzegane w wielu regionach kraju jako istotne pozytywne uwarunkowania dla ich rozwoju. Przywzruszenie to w pewnym stopniu potwierdzają wyniki analizy SWOT poszczególnych województw, wśród których zagadnienia związane ze stopniem zachowania przyrody (ekosystemów) są uznawane prawie wyłącznie za silne strony lub szanse dla rozwoju województw, a tylko wyjątkowo uznaje się je za słabe strony (tab. 1). Ogólnie są one jednak zbyt rzadko postrzegane jako uwarunkowania rozwoju.

TYP USTALEN	USTALENIA ANALIZY SWOT DOTYCZĄCE OCHRONY PRZYRODY	WOJEWÓDZTWA														
		dolnośląskie	świętokrzyskie	śląskie	świętomaryja	lubuskie	opolskie	mazowieckie	zachodniopomorskie	podkarpackie	podlaskie	pomorskie	lubelskie	świętokrzyskie	wielkopolskie	małopolskie
Silne strony	Znaczące walory przyrodnicze i krajobrazowe															
	Duża różnorodność przyrodnicza i krajobrazowa															
	Zachowanie naturalnego stanu głównych dolin rzecznych															
	Zachowanie licznych ostoi rzadkich gat. flory i fauny															
	Istnienie parku uznanego za Światowy Rezerwat Biosfery															
	Istnienie obszarów chronionych: np. parków, rezerwatów															
Szanse	Obszary słabych gleb, sprzyjających ochronie przyrody															
	Sukcesywne zwiększanie powierzchni leśnej															
	Poprawa struktury ekologicznej lasów															
Słabe strony	Renaturalizacja zdegradowanych systemów przyrodniczych															
	Niska lesistość regionu															
	Możliwość fragmentacji ekosystemów przez transport															

Tabela 1. Główne ustalenia analiz SWOT dotyczące ochrony przyrody w strategiach rozwoju województw.

Najczęściej za plus dla rozwoju województw uznawane są:

- znaczące walory przyrodnicze i krajobrazowe lub duża ich różnorodność (dolnośląskie, mazowieckie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie, zachodniopomorskie),
- istnienie obszarów chronionych (kujawsko-pomorskie, lubuskie, łódzkie, mazowieckie, opolskie).

Pozostałe „plusy” rozwojowe uwzględniono w pojedynczych regionach. Natomiast słabe strony dla rozwoju upatrywano przede wszystkim w niskiej lesistości województw (mazowieckie, wielkopolskie), ale nie można stwierdzić, czy troską opracowujących SWOT był bardziej brak lasów ze względu na ich funkcje ogólnoprzyrodnicze, czy też lasów jako dostarczycieli surowca drzewnego i innych możliwości gospodarczych (np. dla turystyki), czy też oba te aspekty łącznie. Największa liczba ustaleń SWOT w zakresie ochrony przyrody charakteryzuje

województwa: mazowieckie i lubelskie. W tym ostatnim regionie dostrzeżono szczególnie szanse dla rozwoju, wynikające ze zwiększania powierzchni leśnej lub renaturalizacji wybranych systemów przyrodniczych. Te liczne ustalenia dla województwa lubelskiego wynikają po części z faktu, największego wśród wszystkich województw rozbudowania analizy SWOT.

Zastanawiający jest fakt, że w tak bogatych w zasoby i walory przyrodnicze (w tym przyrody ożywionej) województwach, jak małopolskie i warmińsko-mazurskie oraz niewiele im ustępujących: świętokrzyskim i wielkopolskim, analiza SWOT całkowicie pomija aspekty przyrody i jej ochrony, natomiast w regionach o najmniejszej powierzchni obszarów chronionych w skali kraju (łódzkie, opolskie) podkreśla się istnienie tych terenów i ich znaczenie dla rozwoju województw. Wydaje się, że zadziałał tu **mechanizm „niedostrzegania tego, co powszechne”**. Tam, gdzie wysokie wartości przyrodnicze są częste, uznaje się je za coś normalnego, a tym samym często obojętnego dla rozwoju, natomiast tam, gdzie stanowią one „dobro rzadkie”, są dostrzegane i eksponowane. Skutki działania tego mechanizmu mogą być jednak niekorzystne dla rozwoju obszarów wartościowych przyrodniczo.

Oceniając analizy SWOT wykonane dla województw, nie można pominąć ustaleń potencjalnie zagrażających przyrodzie i jej ochronie. Takie niebezpieczeństwa stwierdzono szczególnie w strategii lubelskiej i lubuskiej, gdzie uważa się, że zagospodarowanie rekreacyjne

terenów o najwyższych wartościach przyrodniczych (Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego i Roztocza w lubelskim oraz brzegów rzek i jezior w lubuskim) jest niedostateczne, a także w strategii warmińsko-mazurskiej (gdzie walory przyrodnicze są postrzegane tylko przez pryzmat ich przydatności dla turystyki i przemysłu) i wielkopolskiej, w której uznano, że walory przyrodnicze nie są w pełni wykorzystywane. Takie **instrumentalne (podmiotowe) traktowanie przyrody, jej zasobów i walorów, stanowi niestety cechę większości strategii rozwoju regionalnego.**

W misjach województw lub podstawowych celach ich rozwoju kwestie środowiskowe zostały uwzględnione w stopniu minimalnym. Tylko w pomorskim i warmińsko-mazurskim zwrócono uwagę na wysoką jakość środowiska, jako podstawę rozwoju regionów. Równie często pisze się w strategiach o wykorzystywaniu przyrody dla rozwoju społeczno-gospodarczego (podlaskie, zachodniopomorskie), przez co ponownie przejawia się ich przedmiotowy stosunek do przyrody. Misje i podstawowe cele rozwoju województw, traktowane jako swego rodzaju motta i hasła, często jednak nie przekładają się na konkretne kierunki działań i zadania sformułowane w dokumentach strategicznych. Dlatego też, lepszy pogląd na rzeczywisty stosunek twórców strategii do przyrody i jej ochrony, daje przegląd wskazań strategii w interesującym nas zakresie. Jak pokazano w tab. 2, wskazania te są stosunkowo liczne, jednak ich liczba i treść są silnie zróżnicowane.

Tabela 2. Cele i zadania dotyczące ochrony przyrody sformułowane w strategiach rozwoju województw.

Województwo	Cele i zadania sprzyjające ochronie przyrody	Cele i zadania sprzeczne z zasadami ochrony przyrody
dolnośląskie	<ul style="list-style-type: none"> • sfera przestrzeni: <ul style="list-style-type: none"> - ochrona źródliskowych odcinków rzek i ujęć wody pitnej, - renaturalizacja cennych ekosystemów, w tym zalesienia i zwiększanie bioróżnorodności, - ochrona i eksponowanie walorów przyrody i krajobrazu, zwłaszcza terenów gór oraz dolin Odry i jej dopływów, - właściwe kształtowanie systemu obszarów prawnie chronionych i ich odpowiednie udostępnianie turystyce, 	<ul style="list-style-type: none"> • region powinien usuwać przeszkody na drodze do realizacji przedsięwzięć gospodarczych, • w rolnictwie w pierwszym rzędzie skoncentrować się na wdrażaniu do produkcji nowych wydajniejszych odmian gatunków

	<ul style="list-style-type: none"> - oszczędna eksploatacja zasobów naturalnych, w tym wód podziemnych i gleby, - przezorność w udostępnianiu terenów cennych przyrodniczo dla działalności gospodarczej; 	<p>upraw i hodowli, gwarantujących opłacalność produkcji rolniczej;</p>
kujawsko-pomorskie	<ul style="list-style-type: none"> • sfera środowiska przyrodniczego: <ul style="list-style-type: none"> - kształtowanie wielkoprzestrzennego systemu obszarów chronionych przyrody i krajobrazu poprzez zachowanie istniejących i wprowadzenie nowych form ochrony, - realizacja koncepcji sieci ekologicznej NATURA 2000, - ochrona i kształtowanie bioróżnorodności, - zwiększenie lesistości województwa poprzez zalesianie gruntów nieprzydatnych rolniczo, - popieranie produkcji żywności metodami ekologicznymi, głównie w terenach objętych formami ochrony przyrody; 	<ul style="list-style-type: none"> • gospodarcze wykorzystanie Wisły i Kaskady Dolnej Wisły, budowa kolejnego stopnia wodnego poniżej Włocławka, • zainwestowanie o charakterze rezydencjonalnym pomiędzy Bydgoszczą a Toruniem, • aktywizacja terenów prawnie chronionych (na terenach wiejskich);
lubelskie	<ul style="list-style-type: none"> • sfera ochrony środowiska: <ul style="list-style-type: none"> - powiększenie terenów leśnych, - kształtowanie racjonalnych ekologicznych układów osadniczych; • sfera rozwoju regionalnego i lokalnego: <ul style="list-style-type: none"> - dolesianie obszarów nieatrakcyjnych dla rolnictwa, - właściwe zagospodarowanie obszarów dolin rzecznych wymagających urządzenia korytarzy i węzłów ekologicznych, 	<ul style="list-style-type: none"> • zwiększenie zainwestowania turystycznego Pojez. Łęczyńsko-Włodawskiego, • trzonem rozwoju ma być przyszły układ przestrzenny ośrodków (węzłów) rozwoju, pasm komunikacyjnych i stref funkcjonalnych;
lubuskie	<ul style="list-style-type: none"> • popieranie produkcji żywności metodami ekologicznymi; 	<ul style="list-style-type: none"> • zasoby przyrodnicze traktowane jako podstawa rozwoju gospodarczego, np. turystyki, umożliwiające tworzenie nowych miejsc pracy;
łódzkie	<ul style="list-style-type: none"> • zalesianie użytków rolnych nieprzydatnych do upraw ze względów przyrodniczych lub społecznych, • tworzenie lokalnych systemów małej retencji wód; 	<ul style="list-style-type: none"> • obniżenie kosztów dostępu do szeroko pojętych zasobów, np. terenów,

		<ul style="list-style-type: none"> • budowa elektrowni „Bełchatów II” oraz odkrywki „Szczerców”;
małopolskie	<ul style="list-style-type: none"> • pole „środowisko i krajobraz”: • cel strategiczny: ochrona przyrody i różnorodności biologicznej: <ul style="list-style-type: none"> - zwiększanie obszaru objętego formami ochrony przyrody, - rozwój zagospodarowanie turystycznego w harmonii z przyrodą; • cel strategiczny: racjonalne gospodarowanie środowiskiem: <ul style="list-style-type: none"> - minimalizacja zużycia zasobów naturalnych, - podnoszenie retencyjności dorzeczy i zwiększanie bezpieczeństwa przeciwpowodziowego, - zalesianie nieużytków i słabych użytków rolnych; 	<ul style="list-style-type: none"> • preferowanie w systemie komunikacyjnym głównie transportu samochodowego;
mazowieckie	<ul style="list-style-type: none"> • cel średniookresowy: przeciwdziałanie degradacji i rewaloryzacja środowiska przyrodniczego: <ul style="list-style-type: none"> - utworzenie regionalnego systemu obszarów chronionych, zgodnego ze standardami europejskimi (Emerald/ Natura 2000), - zwiększanie lesistości regionu i ochrona lasów, - przeciwdziałanie deficytowi wodnemu, - rozwijanie proekologicznych form aktywizacji gospodarczej, m.in. w Kampinoskim P.N. i Zielonych Płucach Polski, - ekologizacja rolnictwa oraz wprowadzanie zasad rozwoju ekologicznie zrównoważonego, - kształtowanie krajobrazu harmonijnie skomponowanego i zachowującego tożsamość kulturową i walory krajobrazowe; 	—
opolskie	<ul style="list-style-type: none"> • cel: rozbudowa oraz modernizacja infrastruktury technicznej: - ochrona zasobów wodnych zbiornika triasowego GZWP 3333, - zachowanie walorów krajobrazowych i bioróżnorodności, - opracowanie programu wykorzystania gruntów pod zalesienia; 	<ul style="list-style-type: none"> • przestrzeń przygraniczna o wysokich walorach krajobrazowych i środowiskowych, winna być lepiej wykorzystywana dla celów aktywizacji gospodarczej;

<p>podkarpackie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • priorytet: rozwój kultury i ochrona wartości przyrodniczych i krajobrazowych regionu w celu podniesienia konkurencyjności: - rewaloryzacja wartości przyrodniczych i kulturowych, - utworzenie zintegrowanego systemu ochrony przyrody, - zabezpieczenie ciągłości lasu oraz jego produktywności i funkcji pozaprodukcyjnych; • priorytet: wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich: - zapobieganie degradacji środowiska na obszarach wiejskich, propagowanie metod produkcji rolnej przyjaznych środowisku; 	<ul style="list-style-type: none"> • prowadzenie polityki zachęt, polegającej na udostępnianiu atrakcyjnych dla inwestorów terenów i obiektów, • poszerzenie Bieszczadzkiego P.N. nie powinno istotnie zmienić obecnego sposobu wykorzystania terenów;
<p>podlaskie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • priorytet: ochrona i kształtowanie środowiska: - tworzenie warunków prawnych do zachowania ciągłości przestrzennej i prawidłowego funkcjonowania podstawowych elementów środowiska przyrodniczego (tworzenie nowych i zwiększenie rangi istniejących terenów chronionych, zasady ochrony przyrody w planach zagospodarowania przestrzennego), - wzbogacenie systemu przyrodniczego województwa przez: zalesianie gruntów marginalnych dla produkcji rolnej, sukcesywne zwiększanie ilości zieleni przeciwerozryjnej na terenach rolnych, modernizację i budowę zbiorników wodnych wg programu małej retencji i racjonalne ich wykorzystanie, - ochrona wód powierzchniowych i podziemnych, - ochrona powierzchni ziemi/racjonalne wykorzystanie surowców; 	<ul style="list-style-type: none"> • region stanowi zaplecze dla wypoczynku sobotnio-niedzielnego aglomeracji warszawskiej, co przyczyni się do wzmocnienia turystycznej roli województwa, zwłaszcza Suwalszczyzny oraz Augustowa i okolic;
<p>pomorskie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • priorytet: kreowanie wysokiej jakości życia: • cel: racjonalne gospodarowanie zasobami naturalnymi: - poprawa zwartości przestrzennej lasów i zwiększenie ich powierzchni, wzrost różnorodności biologicznej i zwiększenie odporności ekosystemów leśnych, - aktywna ochrona zasobów przyrodniczych oraz walorów krajobrazu rolniczego i rejonów rekreacyjnych, 	<ul style="list-style-type: none"> • rewaloryzacja techniczna i gospodarcza obszarów wiejskich, szczególnie Żuław i Powiśla w celu maksymalnego wykorzystania ich właściwości przyrodniczych do produkcji żywności;

	<ul style="list-style-type: none"> - eksploatacja zasobów biologicznych morza na poziomie gwarantującym ich odnawialność; • cel: poprawa efektywności ochrony przyrody i krajobrazu: - wzmocnienie spójności i ciągłości przestrzennej systemu obszarów chronionych województwa, - objęcie ochroną części obszarów nadbrzeżnych i morskich, - zapobieganie degradacji i rewitalizacja krajobrazu pojezierzy, - zwiększenie powierzchni terenów objętych ochroną rezerwatową i innymi formami indywidualnej ochrony przyrody, w tym utworzenie Światowego Rezerwatu Biosfery „Bory Tucholskie”; 	
śląskie	<ul style="list-style-type: none"> • cel strategiczny: ukształtowanie regionalnego systemu obszarów chronionych: - zachowanie bioróżnorodności, - określenie obszarów chronionych na terenie województwa (?), - przeciwdziałanie niekorzystnym wyrębom lasu, - opracowanie systemu rozwoju i funkcjonowania obszarów chronionych, - opracowanie programu odtwarzania i utrzymania wartości przyrodniczych, - ochrona zasobów leśnych i poprawa kondycji przyrodniczej obszarów leśnych oraz ich otulin, - zalesienie terenów nieużytkowanych rolniczo i o małej wartości; 	<ul style="list-style-type: none"> • realizacja infrastruktury technicznej na terenach o walorach przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych;
świętokrzyskie	<ul style="list-style-type: none"> • cel: ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrody: • priorytet: tworzenie warunków zrównoważonego rozwoju umożliwiających prawidłowe funkcjonowanie systemów ekologicznych: - zwiększenie małej retencji wodnej, - zwiększenie lesistości województwa; 	-
warmińsko-mazurskie	<ul style="list-style-type: none"> • cel strategiczny: restrukturyzacja obszarów wiejskich: - hamowanie procesów erozji gleb, 	<ul style="list-style-type: none"> • pełne wykorzystanie turystyczne obszaru Wielkich Jezior Mazurskich,

	<ul style="list-style-type: none"> - ukierunkowanie produkcji rolnej na żywności ekologiczną, - zalesianie gruntów o niskiej przydatności rolniczej; • cel strategiczny: środowisko przyrodnicze: - realizacja rozwiniętego systemu małej retencji, - zwiększenie lesistości na obszarach wododziałowych i o wysokim zagrożeniu wód, - restytucja gatunków fauny i flory, - renaturalizacja bagien, łąk i torfowisk, - zapewnienie warunków dla wędrówek zwierząt, - utworzenie parków krajobrazowych: Puszczy Boreckiej i Napiwodzko-Ramuckiej; 	<ul style="list-style-type: none"> • zwiększenie atrakcyjności turystycznej Zalewu Wiślanego i Jez. Druzno, • ogromny nacisk na komunikację drogową wśród celów operacyjnych;
<p>wielkopolskie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • program strategiczny: wieś i rolnictwo: - zmniejszenie zasobów użytków rolnych aktualnie odłogowanych, przeznaczenie gruntów niskiej jakości dla zalesień i zabudowy / przywracanie pierwotnych biotopów, - racjonalne kształtowanie układów gruntów ornych, użytków zielonych, lasów i użytków ekologicznych, ochrona i odtwarzanie obszarów o szczególnych walorach przyrodniczych, tworzenie regionalnych parków krajobrazowych; • program: ochrona środowiska: - inwentaryzacja potencjalnych użytków ekologicznych, - dążenie do ekstensyfikacji rolnictwa w parkach krajobrazowych i otulinie Wielkopolskiego P.N., - wprowadzenie zadrzewień i zakrzewień śródpolnych oraz kształtowanie struktury upraw przeciwdziałającej erozji wietrznej, - poszerzenie Wielkopolskiego Parku Narodowego, - opracowanie i realizacja planów ochrony rezerwatów przyrody, - utworzenie nowych rezerwatów przyrody zgodnie z koncepcją krajowej sieci ekologicznej ECONET-PL (?), - utworzenie nowych i powiększenie istniejących parków krajobrazowych, 	<ul style="list-style-type: none"> • „koncentrowanie” ruchu turystycznego i penetracji rekreacyjnej na obszarach o wysokich walorach przyrodniczych, w tym zwłaszcza na terenach chronionych i w lasach przez odpowiednie wytyczenie i urządzenie szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych i miejsc odpoczynku;

	<ul style="list-style-type: none"> - utworzenie obszarów chronionego krajobrazu obejmujących ciągi biotopów podmokłych i wilgotnych w dnach dolin rzecznych, - uznawanie za użytki ekologiczne, ZPK pozostałości ekosystemów i cennych fragmentów krajobrazu na terenach rolniczych/ leśnych, - wyznaczanie granicy polno-leśnej na gruntach nie będących własnością skarbu państwa w taki sposób, aby lasy tworzyły możliwie zwarte kompleksy; 	
<p>zachodnio-pomorskie</p>	<ul style="list-style-type: none"> • cel strategiczny: podnoszenie jakości życia w regionie: • cel operacyjny: ochrona litosfery <ul style="list-style-type: none"> - zapobieganie procesom degradacji gleb, w szczególności erozji, • cel operacyjny: ochrona środowiska morskiego: <ul style="list-style-type: none"> - opracowanie i wdrożenie wojewódzkiego zintegrowanego programu zarządzania obszarami przybrzeżnymi, uwzględniającego cele ekologiczne, • cel operacyjny: zwiększenie naturalnej i tworzonej retencji: <ul style="list-style-type: none"> - stworzenie programu małej retencji, - zwiększenie nasadzeń i zalesień wzdłuż cieków i zbiorników wód; • cel operacyjny: zachowania i skuteczna ochrona bioróżnorodności oraz stworzenie kompleksowych systemów ochrony przyrody: <ul style="list-style-type: none"> - opracowanie strategii ochrony bioróżnorodności w województwie / monitoring i efektywna ochrona zagrożonych gatunków i siedlisk (z uwzględnieniem wymogów krajowych i wymogów UE), - rozbudowa sieci obszarów chronionych, połączona z weryfikacją już ustanowionych, w oparciu o waloryzację przyrodniczą i dyrektywy Unii Europejskiej (NATURA 2000), - zwiększenie lesistości regionu jako elementu kompleksowego systemu ochrony przyrody, - ograniczenie obrotu ziemią obszarów wodno-błotnych dla celów pozaekologicznych. 	<ul style="list-style-type: none"> • realizacja rządowego programu dla Odry 2006, szczególnie w części poświęconej regulacji koryta rzeki i przystosowania jej dla potrzeb transportowych (utworzenie paneuropejskiego korytarza transportowego doliny Odry) • wśród celów strategicznych absolutny priorytet transportu (w tym samochodowego)

Wskazania w zakresie ochrony przyrody mają istotne znaczenie w przeważającej liczbie województw: kujawsko-pomorskim, mazowieckim, podkarpackim, podlaskim, pomorskim, śląskim, warmińsko-mazurskim, wielkopolskim i zachodniopomorskim. Sformułowane w nich zadania w tym zakresie rzadko są skierowane do samorządu wojewódzkiego, który posiada bardzo ograniczone kompetencje w odniesieniu do ochrony przyrody. Zadania te powinny być głównie przedmiotem działania wojewódzkiej administracji rządowej (Wojewódzkich Konserwatorów Przyrody) i innych podmiotów administracyjnych (np. Lasów Państwowych, Regionalnych Zarządów Gospodarki Wodnej) i społecznych (np. organizacji ekologicznych). Dlatego istotne jest, aby reprezentanci tych podmiotów uczestniczyli w tworzeniu strategii oraz by istniały drożne kanały informacyjne przekazujące ustalenia strategii do tych podmiotów.

Stosunkowo słabiej cele ochrony przyrody zostały zarysowane w strategiach regionów: dolnośląskiego, lubelskiego i małopolskiego, a bardzo słabo w łódzkim, opolskim i świętokrzyskim. Szczególnie niepokojące jest to w przypadku województwa łódzkiego i opolskiego, gdzie notuje się znaczny deficyt działań w zakresie ochrony przyrody, czego przykładem może być stosunkowo niewielka powierzchnia objęta konserwatorską ochroną przyrody. Zagadnienia ochrony przyrody całkowicie pominięto w strategii lubuskiej, m.in. z tego względu, że uznano ją za strategię „samorządu województwa”, a nie województwa, a więc sformułowano w niej te zadania, których realizacja leży w gestii zarządu i sejmiku województwa. Do najczęściej formułowanych zadań lub ich grup, odnoszących się do ochrony przyrody, należą (tab. 3):

- wzrost lesistości i powierzchni terenów zieleni (15 województw),
- wzrost powierzchni przyrodniczych obszarów chronionych (12),
- ochrona wód powierzchniowych i podziemnych (12),
- ochrona i zwiększanie różnorodności biologicznej (10),
- ochrona i utrzymanie jakości gleb / ochrona przeciwerozryjna (6).

Tabela 3. Główne zadania dotyczące ochrony przyrody w strategiach rozwoju województw.

WSKAZANIA STRATEGII ROZWOJU WOJEWÓDZTW (CELE I ZADANIA) DOTYCZĄCE OCHRONY PRZYRODY	WOJEWÓDZTWA														
	Subkarpackie	Kujawsko-pomorskie	Lubelskie	Lubuskie	Łódzkie	Mazowieckie	Mazowieckie	Opolskie	Podkarpackie	Podlaskie	Pomorskie	Śląskie	Warmińsko-mazurskie	Wielkopolskie	Zachodniopomorskie
Ochrona i zwiększanie różnorodności biologicznej															
Wzrost powierzchni przyrodniczych obszarów chronionych															
Ochrona wód powierzchniowych i podziemnych															
Ochrona i utrzymanie jakości gleb / ochrona przeciwerozryjna															
Wzrost lesistości i powierzchni terenów zieleni															

Cele i zadania sformułowane: bezpośrednio pośrednio

Podkreślić należy, że realizacja tych działań powinna być prowadzona rozważnie. Szczególnie zalesienia powinny być wprowadzane tylko na obszary do tego właściwe z ekologicznego punktu widzenia, z pominięciem np. terenów hydrogenicznych. Także bioróżnorodność winna być zwiększana ostrożnie, ze zwróceniem uwagi na pomijanie gatunków obcych dla danego obszaru i utrzymanie równowagi pomiędzy różnymi grupami gatunków (geograficznymi i ekologicznymi).

Przy omawianiu strategii nie można pominąć ich wskazań, które mogą stanowić silne zagrożenie dla przyrody poszczególnych regionów. Zawierają je prawie wszystkie strategie (tabela 2), ale szczególną uwagę zwracają one w województwach: kujawsko-pomorskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim. Przykładowo, w pierwszym z tych regionów, w którym proponuje się stosunkowo racjonalny program ochrony przyrody (np. kształtowanie WSOCh, wdrożenie Natura 2000, ochrona i kształtowanie bioróżnorodności, zwiększanie lesistości), równoległe proponuje się zagospodarowanie Wisły, m.in. poprzez budowę nowego stopnia wodnego, rezydencjonalne zagospodarowanie tzw. Puszczy Bydgoskiej między Bydgoszczą a Toruniem lub „aktywizację” obszarów prawnie chronionych. Działania te mogą doprowadzić do antropizacji rzeki i jej doliny oraz niszczenia przyrody w lasach i na terenach chronionych, np. wskutek generowania nadmiernego ruchu samochodowego. Wyraźny jest też duży nacisk ustaleń strategii na zainwestowanie i ruch turystyczny.

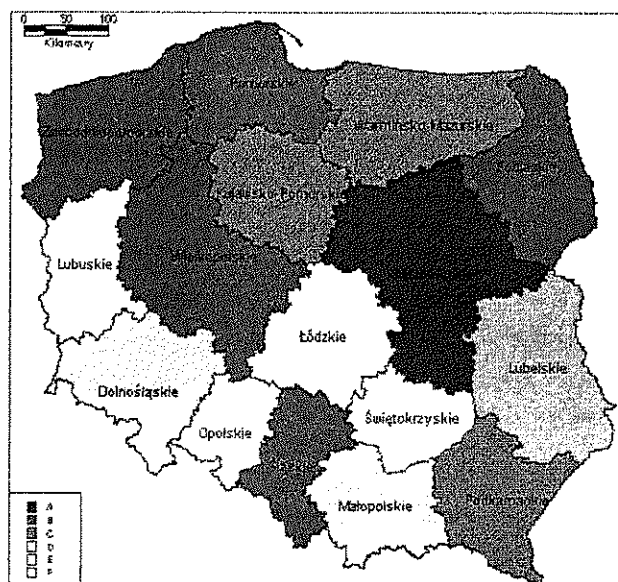
Analizując problematykę ochrony przyrody w strategiach wojewódzkich, w odniesieniu do analiz SWOT, wskazań strategicznych oraz wskazań zagrażających przyrodzie i jej ochronie, wyróżnić można kilka grup regionów, o następujących charakterystykach:

Analiza SWOT Wskazania dot. ochrony przyrody
Wskazania zagrażające ochronie przyrody

- A. dobra → dobre → brak
- B. słaba → dobre → nieliczne
- C. słaba → dobre → istotne
- D. dobra → przeciętne → istotne
- E. słaba → przeciętne → nieliczne
- F. słaba → słaba → nieliczne lub brak

Przestrzenny rozkład ocen strategii rozwoju województw ze względu na stopień uwzględnienia zagadnień ochrony przyrody zaprezentowano na ryc.2.

Ryc. 2. Typy województw ze względu na stopień implementacji problematyki ochrony przyrody do strategii rozwoju.

Podsumowując, ocenę wszystkich strategii wojewódzkich trzeba uznać, że stosunkowo wiele z nich uwzględnia aspekty ochrony przyrody, i chociaż czyni to w sposób ogólny (co może być zrozumiałe przy dużej liczbie problemów rozwojowych regionów), robi to jednak w sposób prawidłowy - uwzględniając oczywiste uwarunkowania przyrodnicze i prawne. Niepokojący sygnał stanowi brak tej problematyki, np. w strategiach łódzkiej lub opolskiej, co może spowodować pogłębienie problemów z ochroną przyrody występujących w tych regionach. Zastanawia także całkowity brak omawianych kwestii w strategii lubuskiej - regionu z tak prężnie rozwijającym się społecznym ruchem ochrony przyrody. Jeśli tak prężnej organizacji jak Klub Przyrodników, nie udało się włączyć (jak sądzę, nie z własnej woli) do opracowania tej strategii, to jak skromne wydają się szanse „lobby ochraniarskiego” do włączenia się w proces kształtowania polityki rozwoju regionów w innych częściach Polski.

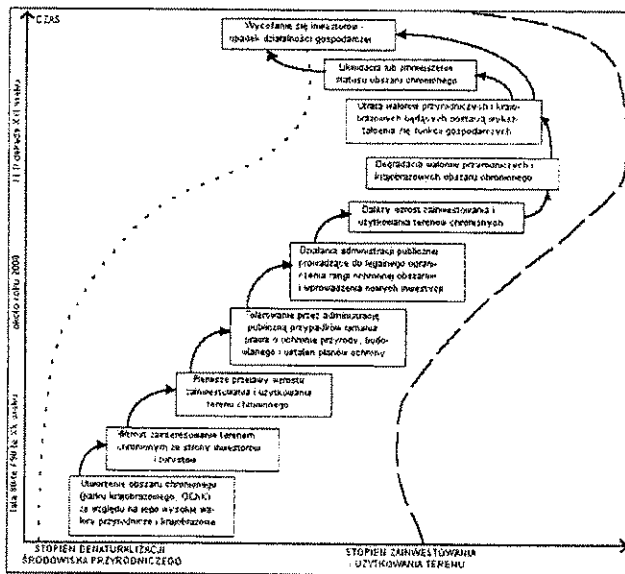
3. Ochrona przyrody w wybranych strategiach rozwoju powiatów i gmin

Poddane ocenie strategii gminne i powiatowe opracowano w latach 1998 - 2001. Pomimo, iż większość strategii, jak podano w ich treści, zostało opracowanych metodą społeczną (partycypacyjną, partnerską) lub ekspercko-społeczną (a tylko strategię powiatu tczewskiego wykonano metodą ekspercką), wśród kilkuset osób wymienionych w dokumentach jako uczestnicy procesu tworzenia strategii, nie znalazł się reprezentant żadnej organizacji pozarządowej zajmującej się ochroną przy-

rody, a osoby związane z tą problematyką można policzyć na palcach dwóch rąk. Są to z reguły przedstawiciele nadleśnictw (powiat tucholski, miasto Kościerzyna), dyrektor parku krajobrazowego (Tucholskiego), Inspekcji Sanitarnej (powiat jarosławski) i inspektor ds. gospodarki wodnej i ochrony środowiska urzędu gminy oraz inżynier ochrony środowiska (Praszka). Tak silna niedoreprezentacja specjalistów w zakresie ochrony przyrody musiała mieć podstawowe znaczenie dla przedstawionego poniżej zakresu uwzględnienia tej problematyki w strategiach gmin i powiatów.

Analizowane strategii rozwoju powiatów, poza tucholską, można określić jako dokumenty ignorujące kwestie środowiska przyrodniczego i jego ochrony lub wręcz im zagrażające. Analizy SWOT powiatów: jarosławskiego, tczewskiego i wodzisławskiego nie wymieniają elementów przyrodniczych jako uwarunkowań rozwoju. W strategii rozwoju powiatu szczecineckiego wymienia się co prawda jako mocne strony: wysoką atrakcyjność turystyczną ze względu na walory przyrodniczo-krajobrazowe (a więc nie sama przyroda i krajobraz są traktowane jako atuty powiatu, ale ich atrakcyjność dla rekreacji - znów przedmiotowe traktowanie przyrody!) oraz dużą lesistość powiatu, a jako szansę wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe, ale wśród zagrożeń wymieniono ograniczenia wynikające z funkcjonowania Drawskiego Parku Krajobrazowego(!). Ta skrajnie nieprzyjazna postawa samorządu powiatu wobec ograniczeń działalności gospodarczej wprowadzonych na obszarach chronionych, nie jest w Polsce przykładem odosobnionym. Coraz częściej władze gminne i powiatowe, nie tylko „przymykają oko” na łamanie przepisów o ochronie przyrody w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu, ale wręcz podejmują działania w kierunku złagodzenia tych uregulowań, w celu zwiększenia zainwestowania w tereny chronione. To iście „schizofreniczne” zachowanie sprowadza się do chęci posiadania obszaru chronionego na swoim terenie, dającego atrakcyjny „szyld” i stanowiącego atrakcję samą w sobie, ale jednocześnie do propagowania jak najintensywniejszego zainwestowania tego obszaru (głównie turystycznego), które będzie stanowiło „motor” napędzający rozwój gminy. Radni gmin i powiatów nie rozumieją, że zainwestowanie generujące silną penetrację obszarów chronionych, prędko może przyczynić się do zniszczenia walorów, będących podstawą wykształcenia się funkcji turystycznych lub innych służących rozwojowi obszaru (ryc.3).

Ryc. 3. Łańcuch potencjalnych negatywnych skutków działalności samorządów wobec obszarów chronionych.

Konsekwencją agnostycyzmu przyrodniczego jest także całkowite pominięcie kwestii ochrony środowiska w misjach wcześniej wymienianych powiatów. Natomiast w samych strategiach znajdują się zapisy potencjalnie zagrażające walorom przyrodniczym, np. w powiecie tczewskim planuje się:

- bardziej efektywne wykorzystanie zasobów naturalnych,
- reaktywowanie żeglugi na Wiśle i gospodarcze wykorzystanie szlaków wodnych,

a w powiecie wodzisławskim, dla którego strategię opracowano w Głównym Instytucie Górnictwa, wśród proponowanych zadań strategicznych znalazły się:

- „intensyfikacja wykorzystania użytków rolnych a jednocześnie produkcja zdrowej żywności,
- dywersyfikacja działań w obszarze przemysłu węglowego i przetwórstwa węgla kamiennego, obejmująca projekty rozwoju przetwórstwa węgla i jego ekologicznego wykorzystania oraz właściwego wykorzystania terenów i obiektów pogórnich,
- zabezpieczenie środków ze źródeł krajowych i zagranicznych na regulację rzeki Odry”.

Pewne działania proochronne w stosunku do przyrody przewiduje strategia szczecińska, chociaż wydają się one nie w pełni spójne z wcześniejszymi ustaleniami analizy SWOT (zagrożenie ze strony DPK) oraz są sformułowane w sposób dość niezręczny. W ramach celu pośredniego „działania na rzecz zachowania i ochrony walorów przyrodniczo-krajoznawczych,

dziedzictwa kulturowego oraz świata roślinnego i zwierzęcego” wymieniono m.in. następujące cele operacyjne:

- „ochrona zasobów naturalnych przed nadmierną i nieracjonalną eksploatacją,
- ochrona najcenniejszych elementów przyrody, w celu ich zachowania,
- propagowanie humanitarnych postępowań ze zwierzętami”.

Najpoprawniejsza z pięciu omawianych strategii powiatowych została opracowana dla powiatu tucholskiego. Należy sądzić, że wynika to przede wszystkim z faktu, że jedną z trzech osób kierujących jej sporządzeniem był geograf fizyczny, pracownik naukowy Akademii Bydgoskiej i jednocześnie były Wojewódzki Konserwator Przyrody w Bydgoszczy, a także z włączenia do procesu tworzenia strategii kilku nadleśniczych i dyrektora parku krajoznawczego. SWOT powiatu tucholskiego prezentuje takie mocne strony jak:

- „wysoka jakość środowiska potwierdzona włączeniem dużej części powiatu do ESOCh,
- wysoka atrakcyjność krajobrazu,
- znaczna atrakcyjność środowiska przyrodniczego dla rozwoju turystyki,
- wysoka jakość krajobrazu w zakresie harmonijności i naturalności,
- wysoki potencjał samoregulacji zasobów (w tym duża różnorodność siedliskowa i dobre stosunki wodne)”.

Wymieniono także słabe strony i zagrożenia, które mogą stanowić problem dla ochrony przyrody, a jednocześnie mogą być niebezpieczne dla rozwoju powiatu tucholskiego, który bazuje przede wszystkim na zasobach przyrodniczych, głównie leśnych. Należą do nich:

- „rozwój zabudowy lotniskowej w najbardziej atrakcyjnych terenach,
- potencjalna możliwość powstawania konfliktów zagospodarowania i funkcji wynikających z położenia znacznej części powiatu w ESOCh,
- ograniczenia niektórych rodzajów działalności wynikające z potrzeby zachowania wysokiej jakości walorów przyrodniczych, w tym ograniczenia prawne,
- potencjalne ryzyko degradacji walorów wskutek niewłaściwych decyzji lokalizacyjnych inwestycji oraz niedorozwoju systemów infrastrukturalnych”.

Z szerokiego uwzględnienia w SWOT elementów przyrodniczych wynika też misja powiatu, która ma prowadzić do „aktywizacji społeczności lokalnych oraz zapewnienia mieszkańcom wysokiego standardu życia poprzez właściwą realizację zadań samorządów, tworzenie nowych

miejsc pracy, przy uwzględnieniu zasad zrównoważonego rozwoju i ochrony środowiska". W obrębie celu „wzbogacenie sieci obszarów chronionych rangi lokalnej i regionalnej”, w strategii sformułowano takie zadania jak:

- „rozwój edukacji ekologicznej jako integralnej części wypoczynku,
- uzupełnienie lokalnej sieci ekologicznej,
- poprawa świadomości ekologicznej mieszkańców,
- racjonalne prowadzenie (ograniczenie) melioracji”.

Uznając te zadania za zasadniczo słuszne i poprawne, należy stwierdzić, że w stosunku do zakresu analizy SWOT i rangi walorów przyrodniczych w powiecie, ich liczba wydaje się zbyt mała.

Generalnie, oceniane strategie powiatowe uwzględniają w najmniejszym stopniu, spośród wszystkich szczebli samorządu, problematykę ochrony przyrody. Wynika to w pewnym stopniu ze słabych i rozmytych kompetencji samorządu powiatowego w tym zakresie.

Analizując łącznie strategie gminne i powiatowe, można wyróżnić wśród omawianych dokumentów cztery podstawowe typy (tab. 4):

- I. Strategie obojętne wobec ochrony przyrody, nie uwzględniające jej celów lub wręcz zagrażające ochronie przyrody na danym obszarze.
- II. Strategie niekonsekwentne, gdzie SWOT wymienia przyrodę jako istotne uwarunkowanie dla rozwoju, ale zadania strategii tej ochrony nie wymieniają.
- III. Strategie uwzględniające ochronę przyrody, ale w błędnym ujęciu, proponujące nieprawidłowe metody jej realizacji.
- IV. Strategie o względnie poprawnym ujęciu kwestii ochrony przyrody, zarówno na poziomie analizy SWOT, jak i wskazań strategicznych.

Tabela 4. Typy strategii rozwoju gmin i powiatów ze względu na implementację problematyki ochrony przyrody.

Typ strategii rozwoju	Przykłady gmin	Przykłady powiatów
I. Obojętne dla ochrony przyrody	Mielec, Zambrow	Jaroslów, Tczew, Wodzisław
II. Niekonsekwentne	Chrzastowice, Kościerzyna, Praszka	-
III. Uwzględniające ochronę przyrody, ale błędnie	Mielno, Olkusz	Szczecinek
IV. Propagujące właściwe formy ochrony przyrody	Gizalki, Sieradz	Tuchola

Przykłady z pierwszej grupy stanowią strategie miast: Mielca i Zambrowa. Co prawda w misjach obu tych miast napisano, że rozwój powinien się odbywać z „poszanowaniem środowiska natu-

ralnego” lub „w harmonii z nim”, jednak trudno uznać, że takie zadania jakie sformułowano np. w strategii Zambrowa w sferze „polityki mieszkaniowej” (!):

- „konieczność wymiany gatunków drzewostanów na gatunki szlachetne,
- rozwiązanie problemu zanieczyszczeń powodowanych przez ptactwo”,

wynikały z intencji związanych z ochroną przyrody.

W gminach reprezentujących strategię z grupy II uznaje się, że szanse dla rozwoju stanowią walory przyrodniczo-krajobrazowe i ich ochrona, jednak te ustalenia nie przekładają się ani na misję regionu, ani na zadania wskazane w strategii do realizacji. Co więcej, w analizach SWOT znalazły się stwierdzenia nie rokujące dobrze dla ochrony przyrody tych gmin. W strategii gminy Chrzastowice uznano, że szansę dla rozwoju stanowi „rozwój budownictwa letniskowego i bazy rekreacyjnej na atrakcyjnych, krajoznawczych i mikroklimatycznych obszarach, bezpośrednio przyległych do aglomeracji opolskiej”, a w strategii Praszki jako zagrożenie dla rozwoju gminy wymienia się „restrykcyjne wymagania Unii Europejskiej w zakresie ochrony środowiska”. W żadnej z tych trzech gmin nie wymienia się zadań związanych z ochroną przyrody, poza zalesianiem nieużytków porolnych, natomiast znacznie częściej spotyka się propozycje regulacji rzek, melioracji i innych działań w zakresie gospodarki wodnej, które często mogą powodować negatywne skutki dla środowiska. Dla przykładu, lekarstwem na prawie wszystkie bolączki rozwojowe gminy Praszka ma być „zdecydowane podjęcie realizacji budowy zbiornika wodnego KIK Zdziechowice, co umożliwi dalsze kierunkowanie inwestycji o charakterze turystyczno-rekreacyjnym, a pośrednio rozwój budownictwa, ściągnięcie kapitału z zewnątrz, częściowe rozwiązanie problemów restrukturyzacji wsi, utrzymanie nieskażonego środowiska naturalnego”. Należy jeszcze dodać, że zbiornik ma kosztować 15 milionów złotych i ma być, według autorów strategii realizowany ze środków Ministerstwa Środowiska, NFOŚiGW i Unii Europejskiej. Jakże piękny byłby świat, gdyby prawie wszystkie problemy, choćby części gmin, można było rozwiązać budując zbiorniki wodne za tak niewielkie pieniądze.

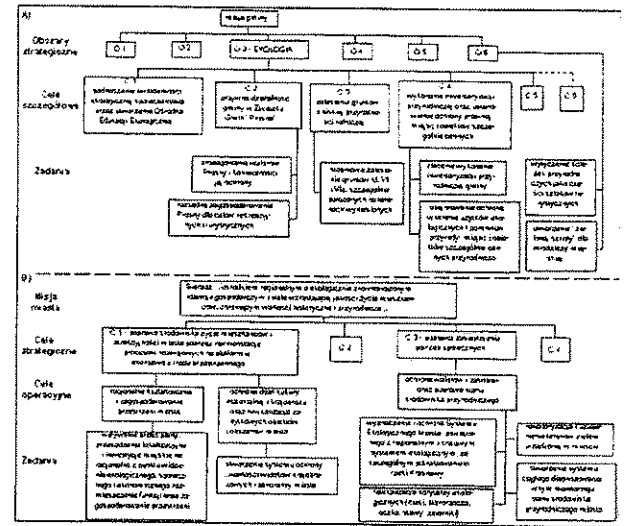
Przykłady strategii z grupy III stanowią opracowania dla gmin miejsko-wiejskich Mielna i Olkusza. Misja Olkusza nie uwzględnia kwestii środo-

wiskowych, a misja Mielna z jednej strony chce „zapewnić gminie trwałą, akceptowaną społecznie i ekologicznie rozwój...”, a z drugiej zakłada „pełne wykorzystanie walorów przyrodniczych dla osiągnięcia zadowolenia mieszkańców, kuracjuszy i turystów...”, co wydaje się deklaracją z gruntu niebezpieczną dla przyrody. W analizach SWOT obu gmin podkreśla się znaczenie walorów przyrodniczych dla rozwoju. W Mielnie, które zdaniem autorów strategii ma się stać „europejskie”, jeden z pięciu przejawów tej europejskości ujęto w hasło „Mielno - terenem ekologicznym”. Sformułowanie to jest tak niezręczne, jak i nieprzystające do planowanego boomu rozwojowego w zakresie turystyki oraz sposobu sformułowania zadań prowadzących do realizacji tego celu, na przykład:

- „ustanowienie rezerwatów przyrody wydymowej oraz pactwa,
- przeszkolenie strażników gminnych z ekologii oraz nadanie im uprawnień mandatuwania za zanieczyszczanie oraz naruszanie zakazów ochrony środowiska (chodzenie po wydmach, zrywanie chronionych roślin),
- stworzenie planu terenów zielonych i chronionych w gminie - powinien być on częścią planu rozbudowy gminy; w planie tym powinny być umiejscowione parki, tereny rekreacyjno-sportowe, skwery, tereny przyrody chronionej, np. rezerваты, ścieżki zdrowia, ścieżki piesze i rowerowe, itp. oraz trawniki, klomby, rabaty kwiatowe; uzupełnieniem powinien być plan zalesień, zadrzewień ozdobnych, alei drzewnych, itp.”.

Szczególnie kuriozalna wydaje się ostatnia propozycja, w której zrównano rezerваты z rabatkami.

Z kolei w strategii olkuskiej, za strategiczny kierunek rozwoju uznano „osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska naturalnego”. W jego ramach planuje się „ochronę unikalnych wartości krajobrazu jurajskiego” realizowaną poprzez „wystąpienie z wnioskiem do Zakładu Górnictwo-Hutniczego o zazielenienie istniejących hałd” oraz „zabezpieczenie przed degradacją zasobów naturalnych na terenach planowanych rezerwatów” poprzez „wniosek do nadleśnictwa o ochronę zasobów naturalnych na terenie planowanych rezerwatów przyrody”. W ramach kierunku rozwoju „turystyka i rekreacja” proponuje się „odstąpienie Wzgórza Rabsztyńskiego poprzez wycięcie drzew”. Zbędne wydaje się wyjaśnianie, że proponowane tu kierunki działań mają niewiele wspólnego z rzeczywistością ochroną przyrody i krajobrazu.

Ryc.4. Przykłady poprawnych celów i zadań w zakresie ochrony przyrody w strategiach rozwoju: gminy Gizałki (A) oraz miasta Sieradza (B).

W końcu, do IV grupy zaliczono strategię gminy Gizałki i miasta Sieradza. W pierwszej z nich, co prawda, nie umieszczono analizy SWOT, ale zadania sformułowane w jednym z sześciu obszarów strategicznych nazwanym „Ekologia”, można uznać za prawidłowe i wyczerpujące (ryc.4a). Niepokoić może jedynie fakt, że w gminie proponuje się budowę aż trzech zbiorników retencyjnych, jednak, ze względu na brak szerszej informacji o ich wielkości, nie ma możliwości oceny ich potencjalnego oddziaływania na przyrodę. Rękę specjalisty - przyrodnika widać także w strategii sieradzkiej, w której przyroda ma swoje ważne miejsce zarówno w ustaleniach analizy SWOT, misji miasta, jak i w zadaniach strategicznych. Jako szansę dla rozwoju w otoczeniu miasta uznaje się: dolinę Warty jako korytarz ekologiczny o znaczeniu krajowym (ECONET-PL) oraz tereny zieleni i kształtujące się otoczenie leśne miasta, a silną stroną wewnątrz miasta stanowi „unikalna przestrzeń biotyczna doliny rzeki Warty i Żegliny”. Misja miasta zakłada między innymi że „Sieradz będzie (...) ośrodkiem regionalnym o ekologicznie zrównoważonym rozwoju gospodarczym i stale wzrastającej jakości życia mieszkańców, chroniącym wartości historyczne i przyrodnicze (...)”. Liczne zadania związane z ochroną przyrody i krajobrazu zostały tu wymienione w obrębie dwóch spośród czterech głównych celów strategicznych rozwoju (ryc. 4b). Strategia rozwoju Sieradza wydaje się najpełniej realizować cele ochrony przyrody wśród wszystkich dokumentów na poziomie gminnym i powiatowym, ocenianych w niniejszym artykule i można ją w pewnym sensie uznać za wzorzec implementacji problematyki ochrony przyrody do dokumentów strategicznych.

4. Podsumowanie - czy może być lepiej?

Tytułowe pytanie zaliczyć można do kategorii retyrycznych. Gdybym nie miał nadziei, że ochrona przyrody może znaleźć bardziej godne siebie miejsce w strategiach rozwoju, prawdopodobnie uznałbym za zbędne zajmowanie się tym problemem. Zaprezentowany w artykule obraz rangi ochrony przyrody w strategiach nie napawa nadmiernym optymizmem, chociaż z drugiej strony, przystępując do tych studiów sądziłem, że może być jeszcze gorzej. Wydaje się, że najpoprawniej w tym względzie wyglądają strategie rozwoju województw, wśród których 6 spośród 16 dokumentów (37,5%) można uznać za poprawne i zadowalające. Nieco gorzej jest wśród strategii gminnych, gdzie tylko dwie na dziewięć badanych prac (22%) uwzględniała prawidłowo ochronę przyrody. Najgorzej prezentują się strategie powiatów, wśród których tylko jedną z pięciu (20%) uznano za poprawną z analizowanego punktu widzenia. Wyniki oceny zdają się być silnie związane z trzema czynnikami:

- hierarchią i szczegółowością ustaleń strategii, związaną z poziomem administracyjnym, którego ona dotyczy.
- kompetencjami w zakresie ochrony przyrody właściwymi dla administracji różnych szczebli,
- fachowością w zakresie ochrony przyrody członków zespołu sporządzającego strategię.

W województwach ustalenia strategii, w szczególności zadania, mogą mieć charakter dość ogólny i mogą być tworzone niemalże według określonego wzorca, natomiast dla gmin i powiatów wymagają one silniejszego sprecyzowania, zarówno w odniesieniu do sposobu realizacji, jak i zakresu przestrzennego. Z tego względu także zadania w zakresie ochrony przyrody łatwiej formułować na szczeblu wojewódzkim, niż na powiatowym i gminnym. Kompetencje organów ochrony przyrody są znacznie szersze i wyraźniejsze na szczeblu wojewódzkim i gminnym niż na powiatowym. Tak więc uwarunkowania prawne rzutują w znacznym stopniu na zakres odniesień strategii do ochrony przyrody. W końcu nie jest przypadkiem, że strategie, w których przygotowaniu uczestniczyli geografofowie fizyczni i przyrodnicy reprezentujący inne dyscypliny (np. leśnicy), zostały ocenione najwyższej pod względem implementacji do nich problematyki ochrony przyrody. Jako przykłady można podać strategie rozwoju województw: mazowieckiego, pomorskiego, wielkopolskiego, powiatu tucholskiego lub miasta Sieradza. Można więc uznać, że jedną z najpoważniejszych przyczyn słabego ujęcia zagadnień ochrony przyrody w strategiach jest deficyt specjalistów z tej dziedziny uczestniczących w pracach nad strategiami lub też niechęć do ich włączenia w te prace. Niechęć ta może wynikać zarówno z negatywnego stosunku do „ochroniarzy przyrody” ze strony osób kierujących zespołami przygotowującymi strategię lub bagate-

lizowania przez nich problematyki przyrodniczej, jak i z braku aktywności osób zajmujących się ochroną przyrody w województwach, powiatach i gminach. Trudno stwierdzić, który z tych czynników odgrywa większą rolę.

Powstaje więc pytanie: jak mają postępować samorządy regionalne i lokalne, przystępując do opracowania strategii w sytuacji, w której nie mają same przygotowania do podejmowania problematyki przyrodniczej? Kilka możliwych wariantów przedstawiono poniżej, wyrażając jednocześnie stosunek autora do każdego z nich:

- I. Całkowicie zrezygnować z uwzględnienia ochrony przyrody w strategii - NIE !
- II. Udawać, że zna się na ochronie przyrody i próbować samodzielnie kształtować jej kierunki - NIE.
- III. Wynająć ekspertów z zakresu ochrony przyrody - MOŻNA, ALE NIEKONIECZNIE.
- IV. Wykorzystać w pełni potencjał społeczności lokalnej w zakresie wiedzy o ochronie przyrody i kształtować warunki dla powstania społecznego zainteresowania tą problematyką oraz wzrostu poziomu wiedzy na ten temat - TAK !

Należy także pamiętać, że zakres ustaleń strategii w odniesieniu do ochrony przyrody powinien być dostosowany do hierarchicznej pozycji obszaru, dla którego opracowywany jest dokument, dlatego też proponuje się, aby główna problematyka poruszana na poszczególnych szczeblach dotyczyła:

- na poziomie wojewódzkim:
- kształtowania systemu obszarów chronionych regionu,
- ochrony gatunków flagowych i najbardziej zagrożonych,
- programowania ochrony obszarowej i gatunkowej,
- na poziomie powiatowym:
- wypracowania mechanizmów społecznych w zakresie ochrony przyrody (edukacja, zielone szkoły, organizacje społeczne, itp.),
- lokalnego monitoringu przyrody,
- na poziomie gminnym:
- planowania form ochrony indywidualnej,
- prowadzenia inwentaryzacji przyrodniczej,
- ochrony gatunków o znaczeniu lokalnym.

Aby propozycje te stały się rzeczywiście ważnymi elementami strategii, władze samorządowe muszą przede wszystkim rozwiązać dwa dylematy:

- jak zrezygnować z instrumentalnego i przedmiotowego traktowania przyrody, głównie jako „siły” napędzającej rozwój regionu,
- jak pogodzić chęć posiadania „etykietowanych” obszarów chronionych na swoim terenie z chęcią ich intensywnego zagospodarowania i masowego udostępniania.

Wybrane pozycje literatury

Literatura (oceniane strategie rozwoju)

Strategie rozwoju województw:

1. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego, 2000, Sejmik Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn, 41+8 s. (www.amicro.pl/wm/str/str.htm).
2. Strategia rozwoju województwa dolnośląskiego. Krok w III Tysiąclecie. Projekt przekazany Sejmikowi Województwa Dolnośląskiego 30.06.2000r., Wrocław (<http://strategia.dolnyslask.pl/>).
3. Strategia rozwoju województwa lubelskiego. Skrót dokumentu, 2000, Zarząd Województwa Lubelskiego, Lublin, 37 s. (www.lubelskie.pl/strategia1.htm).
4. Strategia rozwoju województwa lubuskiego, 2000, Zarząd Województwa Lubuskiego, Zielona Góra, 57 s. (www.lubuskie.pl/).
5. Strategia Rozwoju województwa łódzkiego. Dokument przyjęty uchwałą Sejmiki Województwa Łódzkiego 26 września 2000r., 2000, Sejmik Województwa Łódzkiego, Łódź, 33 s.
6. Strategia rozwoju województwa małopolskiego, 2000, Zarząd Województwa Małopolskiego, Kraków, 140 s. (www.malopolskie.pl/strategia/strategiawm/).
7. Strategia rozwoju województwa mazowieckiego, 2001, Sejmik Województwa Mazowieckiego, Warszawa, 72 s. (www.mazovia.pl/PL/strateg.html).
8. Strategia rozwoju województwa opolskiego na lata 2000 - 2015, 2000, Sejmik Województwa Opolskiego, Wydawnictwo Instytut Śląski, Opole, 78 s. (<http://strategia.opolsczyzna.pl/>).
9. Strategia rozwoju województwa podkarpackiego, 2000, Urząd Marszałkowski Województwa Podkarpackiego, Rzeszów, 156 s. (www.uw.rzeszow.pl/).
10. Strategia rozwoju województwa podlaskiego (www.sejmik.bialystok.pl/strateg/sierpen/index.htm).
11. Strategia rozwoju województwa pomorskiego, 2000, Pomorskie Studia Regionalne, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Gdańsk, 81 s. (www.woj.-pomorskie.pl/strony/strategia/strategia_main.htm).
12. Strategia rozwoju województwa śląskiego na lata 2000-2015, 2000, Zarząd Województwa Śląskiego, Katowice, 120 s. (www.silesia-region.pl/STRATEGIA/).
13. Strategia rozwoju województwa świętokrzyskiego, 2000, Zarząd Województwa Świętokrzyskiego, Kielce, 115 s. (www.sejmik.kielce.pl/rozwoj.htm).
14. Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego, 2000, Sejmik Województwa Wielkopolskiego, Poznań, 118 s. (www.wielkopolska.mw.gov.pl/).
15. Strategia rozwoju województwa zachodniopomorskiego, 2000, Sejmik Województwa Zachodnio-pomorskiego, Szczecin, 134 s. (www.um-zachodniopomorskie.pl/strategia.htm).
16. The vision of development until 2010. Development strategy of the Kujawy and Pomorze Province, 2000, The Managing Board of the Kujawy and Pomorze Province, Toruń, 75 s.

Strategie rozwoju powiatów:

1. Strategia rozwoju powiatu jarosławskiego (<http://starostwo.jaroslaw.pl/strategia/wstep.htm>).
2. Strategia rozwoju powiatu szczecineckiego do roku 2015 (www.szczecinek.pl/srp/strateg.htm).
3. Strategiczny plan rozwoju powiatu tczewskiego na lata 2000-2006 (www.powiat.tczew.pl/pl/).
4. Strategia rozwoju gmin: Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo, Śliwice, Tuchola oraz powiatu tucholskiego (www.powiat.tuchola.pl/strony/stra.htm).
5. Strategia rozwoju powiatu wodzisławskiego (www.wodzislaw.upwov.gov.pl/strategia.html).

Strategie rozwoju gmin:

1. Strategia rozwoju gminy Chrzastowice na lata 200-2015 (chrzastowice.pl/html/prace.html).
2. Strategia rozwoju gminy Gizałki (www.gizalki.wokiss.pl/strategia.html).
3. Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego miasta Kościerzyna (www.koscierzyna.gda.pl/zarzad/).
4. Strategia rozwoju gminy miejskiej Mielec na lata 2000-2006 (www.mielec.pl/text/aktual5.html).
5. Strategia rozwoju gminy Mielno do 2006 roku (www.mielno.repro.pl/index.php?jd=t03_strategia).
6. Strategia rozwoju miasta i gminy Olkusz (www.umig.olkusz.pl/strategi.htm).
7. Strategia rozwoju miasta i gminy Praszka (www.praszka.pl/html/uchwaly.htm).
8. Strategia rozwoju Sieradza do 2010 roku (www.umsieradz.pl/strategia/).
9. Strategia umiarkowanego zrównoważonego rozwoju Zambrowa na lata 2001-2015 (www.zambrow.pl/strateg/).

Przypisy:

- ¹ od angielskich terminów: Strengths (atuty, silne strony), Weakness (słabości), Opportunities (możliwości), Threats (zagrożenia);
- ² Co można uznać za mało realne w bezpośrednim sąsiedztwie Górnego Śląska;
- ³ nazwa ta jest z pewnością nie do przyjęcia przez prawdziwych ekologów, ale lata przyzwyczajeni sprawiły, że pozwala ona większości społeczeństwa zorientować się co do zakresu poruszanych w jej obrębie zagadnień;